

گزارش کتاب «خريطة القوى الداخلية في المملكة العربية السعودية»

سید پیمان هژبری*

مؤسسه مطالعات استراتژیک مصر، کتابی را با عنوان خريطة القوى الداخلية في مملكة العربية السعودية، در سال ۲۰۱۶م، در پایگاه اینترنتی المعهد المصری للدراسات السياسية والاستراتيجية با همکاری پژوهشگران مؤسسه تدوین کرد. این کتاب از ۱۷۹ صفحه و در قالب مقدمه، ۷ فصل و خاتمه تشکیل شده است.

پژوهشگران این کتاب در فصل اول به عناصر استحکام‌بخش حکومت و استراتژی حاکم در عربستان می‌پردازند. در فصل دوم به تبیین سیاست‌های حاکم در عربستان پرداخته و حرکت جریان‌های سیاسی عربستان را نقد می‌کنند. در فصل سوم به بیان قدرت اقتصادی عربستان با تکیه بر نفت، حج و حمایت‌های آمریکا و اروپا برای ثبات اقتصادی عربستان در منطقه می‌پردازند. آنها در فصل چهارم و پنجم به تبیین قدرت رسانه پرداخته و جایگاه اجتماعی عربستان را بیان می‌کنند. در فصل ششم مراکز تحقیقاتی و علمی عربستان را معرفی کرده و در فصل هفتم قدرت دینی و فکری عربستان را ترسیم می‌کنند. در خاتمه نیز مسئله دموکراسی و نزاع بین سلفی‌های حاکم را مطرح می‌کنند.

از نقاط قوت کتاب خريطة القوى الداخلية في مملكة العربية السعودية بیان بی‌تعصب و واقعی عربستان فعلی است. پژوهشگران این کتاب در ساختاری منظم، نقش مؤسسات خیریه و مراکز مذهبی و رسانه‌ها را در استحکام دولت سعودی ذکر می‌کنند، مؤلفین

---

* دانش‌پژوه مؤسسه دارالاعلام لمدرسة اهل البيت (ع)

کتاب خریطة در اقتصاد به مسئله فروش نفت و تثبیت قدرت سعودی در منطقه اشاره می‌کنند و ایران را مهم‌ترین مانع برای اعمال سیاست‌های عربستان در منطقه می‌دانند. با توجه به مصری‌بودن نویسندگان کتاب، جریان اخوان المسلمین را در کتاب برجسته کرده و به تفصیل جریان اخوان المسلمین در عربستان را بحث کرده‌اند.

اما از نقاط ضعف کتاب خریطة می‌توان عدم توجه به تاریخ و پیشینه آل سعود و آل شیخ که جریان‌های فعلی عربستان را به وجود آورده اشاره کرد. نویسندگان کتاب در مباحث فرهنگی کمتر به مسئله حقوق زنان در عربستان پرداخته و در مباحث جریان‌های دینی عربستان، مسئله جهاد و تکفیر را ذکر کرده، ولی تفاوت سلفی‌های جهادی که به دنبال تشکیل حکومت دینی و جهاد هستند را با سلفی تکفیری که با طرح مباحث توحید و شرک به تکفیر دیگر مسلمانان پرداخته بیان نکرده‌اند. نویسندگان در مقدمه کتاب می‌نویسند:

سرزمین عربستان به لحاظ جغرافیایی و تنوع جمعیتی و فرهنگی از سایر کشورها متمایز است. همچنین درآمد نفتی سبب رشد اقتصادی در این کشور شده است. عمق استراتژی فرهنگی عربستان بر پایه تمدن اسلامی و عربی است، عربستان از تهاجم‌های فرهنگی تا حدودی مصون مانده است؛ اما تغییراتی در حوزه فناوری رسانه‌ای و دیپلماسی فعال در عرصه بین‌الملل جهت پایداری دولت سعودی صورت گرفته است.^۱

فصل اول: عناصر استحکام بخش حکومت و استراتژی حاکم در عربستان (صفحه ۵)

مؤلفان در این فصل به بررسی عناصر استحکام بخش حکومت عربستان می‌پردازند تا روشن شود که با وجود خفقان اجتماعی و عدم حضور اجتماعی زنان، چگونه این کشور حاکمیتش را حفظ نموده است.

۱. المعهد المصری للدراسة السیاسیة والاستراتیجیة، الخریطة القوی الداخلیة فی المملکة العربیة السعودیة، ص ۳.

مؤلفان می‌نویسند: حاکمان عربستان به غیر از درآمد نفتی از ابزار توریستی حج، جهت درآمدزایی و مدیریت کشور عربستان و جهان عرب استفاده می‌کنند. ورزش در عربستان و حمایت از گروه‌های ورزشی، شور و هیجان خاصی را در عربستان به وجود آورده و توانسته اذهان عمومی را در شرایط بحران، در عربستان مدیریت کند.

از لحاظ اجتماعی، مسئله منع زنان از حقوق اجتماعی اعم از رانندگی و حضور در انتخابات، منجر به مخالفت‌های حامیان حقوق بشر در عربستان شده است؛ اما دولت عربستان با افزایش سطح زیرساخت‌های شهرها و ارائه خدمات عمومی و واریز سرانه نقدی به مردم، توانسته تا اندازه‌ای سبب تغییر در سبک زندگی و علایق مردم شود.^۱ لازم به ذکر است، بررسی مسائل عربستان بدون در نظر گرفتن تدبیر عمومی و فضای روانی ممکن نیست.

فصل دوم: سیاست‌های حاکم در عربستان (صفحه ۱۰)

نویسندگان کتاب در این فصل به ساختار سیاسی عربستان سعودی می‌پردازند و مشکلات سیاسی عربستان را بررسی می‌کنند. محققان در ابتدا جریان‌های عربستان را با محوریت آل سعود و جریان‌های مقابل آل سعود بیان می‌کنند.

جریان اول

از جریان‌های سیاسی رسمی سعودی می‌توان به خاندان آل سعود اشاره کرد که در ۱۹۳۲ م قدرت را به دست گرفتند و هرگونه فعالیت را تحت تسلط خود درآوردند؛ اما در سال ۱۹۶۰ م جناح جدید حاکم شد که از پشتوانه سیاسی لازم برخوردار نبود و از طرف دیگر، وجود بعضی افراد زیاده‌خواه در خاندان آل سعود، موجب شکافی در حاکمیت گردید و جریان حاکمیت را مجبور کرد در مقابل جناح سدیری‌ها تسلیم شوند و از آن پس گروه‌های مختلفی در خاندان آل سعود شروع به فعالیت نمودند.

۱. همان، ص ۸.

گروه اول به نام سدیری‌های هفتگانه که عبارت‌اند از: فهد، سلطان، عبدالرحمن، نایف، احمد، ترکی و سلمان؛ البته این گروه در اثر کودتای فیصل علیه سعود در سال ۱۹۶۲ م تقویت شدند. گروه دوم سدیری‌های داعم که متشکل از: بدر، عبدالله و عبدالمجید و گروه سوم، جناح سدیری که متشکل از: سعد، مساعد و عبدالرحمن که همگی فرزندان جوهره دختر سعد سدیری بودند. گروه چهارم جناح ملک عبدالله، این جناح متشکل از افراد مخالف جناح سدیری و نیز برخی افراد از جناح سدیری سوم می‌باشند. جناح پنجم جناح فیصلی است که هشت فرزند ملک فیصل اعضای این جناح بودند و جناح ششم نوادگان عبدالعزیز، اولین مدعی حاکمیت در عربستان بودند که جمعیت ده هزار نفری را به خود اختصاص داده که از این جمعیت، هفت هزار نفر از امیران عربستان هستند. وجود شش جریان که با یکدیگر اختلاف در منهج و باورها داشتند، تأثیر زیادی بر مدل حاکمیت در عربستان داشته است.^۱

جریان دوم

جریان نظام حاکمیت و مدیران بودند که با توجه به قدرت رسیدن جناح‌های مخالف، مجبور به انعطاف‌پذیری و تأسیس نهادهایی برای آرام‌سازی جو حاکم گردیدند. این نهادها عبارت‌اند از مجلس الوزراء، مجلس شورا، هیئت امر به معروف و نهی منکر و وزارت اوقاف.

جریان‌های سیاسی غیررسمی دیگری نیز وجود دارد که به سبب ممنوعیت فعالیت‌های حزبی و فضای بسته سیاسی، آمار دقیقی از آنها وجود ندارد؛ لذا در یک تقسیم کلی جریان‌های سیاسی غیررسمی را می‌توان به جریان شیعه و سنی و جریان سنی را به جریان‌های اسلامی و لیبرالی تقسیم نمود.^۲

گرایش‌های اجتماعی مردم

فضای حاکم در عربستان منجر به بی‌رغبتی عمومی نسبت به حاکمیت شده و بیش از

۱. همان، ص ۱۳.

۲. همان، ص ۲۰.

یک‌سوم مردم در شبکه‌های مجازی فعالیت دارند.

جریان‌های سیاسی معارض با حکومت عربستان با وجود اختلافات با یکدیگر، در لزوم تغییر در نظام سعودی اتفاق نظر دارند. آنها قائل به اصلاح نظام یا تغییر اساسی در مبانی نظام می‌باشند.

در بین جریان‌های اسلامی، بیشترین سهم متعلق به شیعیان است؛ اما آنها به‌دنبال براندازی نظام آل سعود نبوده، بلکه به داشتن حقوق حداقلی در جامعه عربستان رضایت می‌دهند.

پژوهشگران کتاب خریطة القوى الداخلية فى مملكة العربية السعودية بعد از بیان جریان‌های سیاسی به جریان‌های اهل سنت در عربستان پرداخته و آنها را در سال ۲۰۰۴ م، به این شکل ترسیم می‌کنند.

۱. جماعت وهابیت محافظه‌کار غیر سیاسی که قائل به خشونت نیستند؛

۲. لیبرال‌ها و اسلام‌خواهان جدید که تمایل به اصلاحات سیاسی و اجتماعی دارند؛

۳. جماعت سنی متمرکز در خارج بلاد مانند حرکت الاصلاح الاسلامی فی الجزيرة

العرب به فرماندهی سعد الفقیه؛ آنها خواستار برکناری خانواده آل سعود از حاکمیت از راه مسالمت‌آمیز هستند.

جریان‌های دیگر در عربستان عبارت‌اند از: اخوان المسلمین، سلفیه، سروریه، جامیه، سازمان القاعده.

اخوان المسلمین

اخوان المسلمین جزء، اولین جریان‌های عربستان هستند. آنها آرام‌آرام وارد امور دولتی شده و مردم را متأثر از افکار خود قرار داده‌اند. آنها در ابتدا با دولت همراه شدند و بیعت کردند، ولی بعدها در زمره مخالفان دولت قرار گرفتند.

سلفیه

جریان‌های سلفی فعال در عربستان سعودی متحد نبوده و در بین آنها اختلاف‌های

شدیدی وجود دارد. جریان‌های

سلفیه در عربستان به چند دسته تقسیم می‌شوند.

سلفی علمی

سلفی علمی گروهی از طلاب فعال و مؤثر در عربستان سعودی که موضع آنها در قبال چالش‌های پیش رو نظیر تحولات مصر یا نفوذ و گسترش شیعه کاملاً مطابق با مواضع نظام سعودی است.

سروریه

جریان سروری، تلفیق اخوان و سلفی علمی در عربستان هستند. آنها از جهت فکری از جمله روشنفکرانی هستند که تمایل به دموکراسی و حقوق بشر دارند.

جامیه

این گروه، منتسب به محمد امان جامی هستند و از وفاداران نظام سعودی بوده و از نگاه آنان هر گونه فعالیت سیاسی، حزبی و انتخاباتی باطل است و مخالفان خود را مشرک و مهدو الدم می‌دانند.^۱

سازمان القاعده و نیروهای رادیکال

ابتدا تا اندازه‌ای موافق رژیم سعودی بودند؛ اما در جنگ عراق با کویت به سبب تعامل نظامی عربستان با کشورهای غربی و غیر مسلمان، ادبیات سازمان تغییر کرد و ارباب را در خود عربستان به راه انداخت و به تکفیر دولت آل سعود پرداختند. مؤسس القاعده، ملیت سعودی داشته و به ادعای آمریکایی‌ها در حادثه تروریستی یازده سپتامبر، نقش کلیدی داشته‌اند.

جریان سوم

مؤلفین کتاب، جریان سوم را مختص به شیعیان، لیبرال‌ها و انقلابیون عربستان می‌دانند

۱. همان، ص ۲۹.

و می‌نویسند: بیشترین محدودیت‌ها توسط حاکمیت به شیعیان عربستان تحمیل می‌شود. این در حالی است که بر اساس برخی از آمارهای غیر رسمی، پانزده درصد از مردم عربستان، شیعه هستند. جریان‌های اسلامی فعال در عربستان، مواضع مختلفی در قبال شیعیان دارند. برخی قائل به تعامل بر اساس اصل شهروندی هستند، برخی تعامل بر اساس اسلام را قبول دارند و برخی دیگر، شیعیان را تهدید می‌دانند. حاکمیت عربستان، شیعیان را یکی از تهدیدات حاکمیت دانسته و برای کنترل حداکثری شیعیان، از سیاست راهبردی چماق و هویج استفاده می‌کنند.^۱

انقلابیون

جریان‌های انقلابی در عربستان تا دهه نود پیش رفتند؛ اما بعد از آن به سبب ضعف در تعهد اخلاقی نسبت به مردم و جداسدن رهبران قیام و نداشتن برنامه استراتژیک، دچار رکود شدند و قدرت اولیه خود را از دست دادند.^۲

لیبرال‌ها

جریان‌های لیبرال بعد از یازده سپتامبر، به آزادی نسبی در عربستان رسیده و توانسته‌اند در رسانه عربستان مشارکت داشته و صدای این جریان را به مردم عربستان برسانند. لیبرال‌ها با مخالفت شدید با جریان‌های اسلامی مخالف حاکمیت، توانسته‌اند رابطه نسبتاً خوبی با دولت وقت عربستان داشته باشند.

فصل سوم: قدرت اقتصادی عربستان (صفحه ۳۵)

در فصل سوم، نویسندگان کتاب، شرایط و برنامه اقتصادی عربستان را بیان می‌کنند. عربستان در حال حاضر، قوی‌ترین اقتصاد را در خاورمیانه و شمال آفریقا دارد. عربستان با خرید سلاح نظامی از آمریکا نقش ژاندارم منطقه در دفاع از کشورهای عربی در مقابل ایران هسته‌ای را ایفا می‌کند.

۱. همان، ص ۳۰.

۲. همان، ص ۳۲.

عربستان عضو اپک نیست و روزانه به هر مقدار که بخواهد می‌تواند نفت صادر کند. بالا رفتن قیمت نفت در دنیا در سال ۲۰۱۸ م به شکل چشم‌گیری سبب رشد اقتصادی عربستان شد.

عربستان برای حفظ قدرت عربی در منطقه، هزینه‌های سنگینی در خاورمیانه متقبل شده است. طبق آمار، دوسوم جمعیت این کشور زیر سی سال هستند و بازار منطقه را مدیریت می‌کنند؛ اما مشکل اصلی این است که جوانان سعودی، تولیدکننده نیستند و فقط تجارت و دلالی می‌کنند.^۱

مهم‌ترین مجموعه‌های تجارتی و بازرگانی عربستان

عربستان، ۹۲ شورای تجارتی، بازرگانی در کشورهای خلیج فارس و اروپا دارد؛ البته عربستان با آمریکا و آلمان شورای اقتصادی جداگانه‌ای دارد.

مؤلفان، بعد از معرفی اجمالی مجموعه‌های تجارتی و بازرگانی عربستان به نقاط ضعف و قوت اقتصادی عربستان پرداخته و می‌نویسند: مهم‌ترین عامل در نقطه ضعف اقتصادی عبارت‌اند از عدم تنوع اقتصادی و تکیه بر نفت و عدم توانایی استعدادیابی نیروی انسانی که این امر جوانان سعودی را به سمت دلالی و راحت‌طلبی سوق داده است و از طرفی در حاکمیت نیز شفافیت لازم وجود ندارد.

نقاط قوت عربستان را می‌توان در زمینه‌های بهره‌برداری مالی در کنار نفت و ارزآوری بالا از دلار و درآمد حاصل از حج دانست.^۲

تهدیدها و چالش‌ها

بالا بودن نسبت نیروی غیر بومی بر ملیت سعودی، نوسانات قیمت نفت در عرصه بین‌الملل، احتمال دخالت ایران در سیاست‌های حاکم بر عربستان، وجود شیعیان و جریان‌های مخالف در عربستان، امکان براندازی نظام حاکمیت را افزایش می‌دهد. همچنین جنگ نیابتی با ایران و روسیه از طرف آمریکا، عربستان را به‌عنوان حامی

۱. همان، ص ۴۸.

۲. همان، ص ۵۳.

سیاست‌های آمریکا در خاورمیانه تبدیل نموده است.

فرصت‌ها

عربستان برای اینکه بتواند بازار نفت خاورمیانه را به دست آورد، مواد خام را از کشورهای حاشیه خلیج، خریداری کرده و در پتروشیمی‌ها به مواد صنعتی تبدیل و به دنیا صادر می‌کند.

فصل چهارم: نقش رسانه در حاکمیت عربستان (صفحه ۶۲)

پژوهشگران مؤسسه مصری در فصل چهارم به قدرت رسانه در عربستان اشاره می‌کنند. آنها مبحث رسانه در عربستان را با رسانه نوشتاری و روزنامه‌ها شروع کرده و در ادامه، رسانه‌های ماهواره‌ای را معرفی می‌کنند.

مؤلفان در خصوص روزنامه‌های عربستان می‌نویسند: روزنامه‌های عربستان، خصوصی و به پشتیبانی دولت اداره می‌شوند. آنها معتقدند: روزنامه در کشور عربستان، جایگاه ویژه‌ای دارد و نسبت به اینترنت و ماهواره از درجه بالاتری برخوردار است. بعضی از این روزنامه‌ها مانند الشرق الاوسط و الحیة به خارج از عربستان هم صادر شده‌اند.

از مهم‌ترین روزنامه‌های داخلی، می‌توان به روزنامه الجزيرة، عكاظ، الرياض، الوطن، الشرق، الیوم، الاقتصادية و المدينة اشاره نمود.

رسانه سمعی و بصری

عربستان با ثروتی که در اختیار دارد به کنترل و مدیریت رادیو، تلویزیون و شبکه‌های ماهواره‌ای می‌پردازد. برای مثال شبکه رادیو و تلویزیون ART و شبکه الشرق الاوسط MBC و روتانا از نزدیک‌ترین رسانه‌ها به خاندان حکومتی هستند؛ اما رسانه‌های خارجی در عربستان مخاطب زیادی دارند و در اکثر مناطق کشور پخش می‌شوند. این تأثیرگذاری رسانه‌ها در سیاست و اقتصاد عربستان نیز نقش بسزایی دارد. رسانه‌ها همیشه یک نگرانی برای خاندان سعودی محسوب می‌شدند؛ بنابراین دولت، میلیاردها

دلار برای کنترل رسانه‌ها هزینه کرد و در سال ۱۹۶۲م، وزارت فرهنگ و تبلیغ را برای کنترل رسانه تأسیس کرد.^۱

پژوهشگران مؤسسه در مبحث دوم از فصل چهارم به شخصیت‌های جنجالی و رسانه‌ای در عربستان می‌پردازند. در بین این افراد، نام جمال خاشقچی که در سال ۲۰۱۸م در ترکیه به دست نیروهای آل سعود کشته شد، دیده می‌شود. در ادامه، پژوهشگران، رسانه‌های مطرح عربستان را شبکه العربیه، روزنامه شرق الاوسط، شبکه MBC و روزنامه وطن، معرفی می‌کنند. مؤلفان در بررسی روزنامه وطن به نقش جمال خاشقچی در این روزنامه پرداخته و می‌نویسند: این روزنامه عقاید فکری و سیاسی متفاوتی نسبت به سایر روزنامه‌ها داشت؛ اما بعد از استعفای جمال خاشقچی از سردبیری، روزنامه وطن نوشته‌هایی شبیه به نوشته‌های سایر روزنامه‌های سعودی در مباحث مربوط به اصلاحات اجتماعی، فکری و... منتشر کرد.^۲

فصل پنجم: مؤسسات خیریه در عربستان (صفحه ۱۰۰)

نویسندگان در فصل پنجم به نقش مؤسسات خیریه در ثبات اجتماعی عربستان پرداخته و می‌نویسند: در عربستان صدها مؤسسه خیریه وجود دارد، ولی هیچ‌کدام، مردمی و مستقل نیستند؛ بلکه همه دولتی هستند. پژوهشگران در بین اسامی مؤسسات خیریه نام مؤسسه خیریه بن لادن، رهبر القاعده را ذکر می‌کنند.^۳

تمام مجمع‌های خیریه تحت نظر وزارت شئون اجتماعی مدیریت می‌شوند. قوانین مصوب در این وزارت خانه، جهت این است که مؤسسات خیریه در راستای اهداف آموزشی فکری عربستان حرکت کنند.

نویسندگان مؤسسه مصری، معتقدند عربستان کشوری رادیکال است و جامعه مدنی، بخش سوم عربستان را تشکیل می‌دهد. وجود مؤسسات خیریه و حمایت‌های مردمی در

۱. همان، ص ۶۵.

۲. همان، ص ۹۸.

۳. همان، ص ۱۰۹.

این مسائل، نقش پوششی و کنترل وضعیت فعلی عربستان را دارد.^۱
آل سعود برای حفظ موقعیت حاکمیت در عربستان به نام حمایت از مردم، مؤسسات با کاربری و حمایت‌های متنوع و جدیدی را به نام مؤسسات حمایتی ایجاد کرده‌اند که در ادامه بیان می‌شود:

۱. مؤسسه ارشاد، به مدیریت اذهان عمومی می‌پردازد؛^۲
۲. مؤسسه دلونیسعی، برای یاری مردم تا به خدمات لازم دسترسی پیدا کنند؛
۳. مؤسسه ساند، اولویت‌بندی عموم مردم و مدیریت آنها؛
۴. مؤسسه ازدواج، فراهم کردن جهیزیه و معرفی افراد جهت ازدواج؛^۳
۵. مؤسسه جاری، ارتباط مؤثر بین همسایگان در آبادی و عمران محله‌ها؛
۶. مؤسسه ضیافت، شناسایی اطفال نیازمند و پشتیبان مالی از آنها؛
۷. کمک‌رسانی اجتماعی، ایجاد برنامه‌های فرهنگی در منازل، جهت رشد فکری و فرهنگی اجتماعی؛
۸. مؤسسات انگیزه‌سازی، این مؤسسه‌ها به بالابردن انگیزه خانواده‌ها برای ادامه زندگی می‌پردازند.

فصل ششم: مراکز پژوهشی (صفحه ۱۱۹)

پژوهشگران در فصل ششم به معرفی مراکز پژوهشی عربستان می‌پردازند. ۱۰۰ مرکز پژوهشی در عربستان وجود دارد. ۲۰ مرکز در دانشگاه قصیم و ۱۷ مرکز در دانشگاه ملک سعود و ۱۱ مرکز در دانشگاه ملک عبدالعزیز مستقر هستند. همه مراکز پژوهشی عربستان تحت اشراف مؤسسات خیریه است.

۱. همان، ص ۱۰۷.

۲. همان، ص ۱۱۴.

۳. همان، ص ۱۱۶.

مهم‌ترین مراکز پژوهشی عربستان

خلیج (GRC)

در سال ۲۰۰۰ م، به‌وسیله دکتر عبدالعزیز صقر تأسیس شد و عمدتاً بر روی ایران و یمن (به‌صورت ریشه‌ای و عمیق) برای تشویق اهل سنت به سمت وهابیت شکل گرفته است. مؤسسه خلیج در جده و در شهر دبی با زبان‌های عربی و انگلیسی مشغول به پژوهش و تحقیق می‌باشد و عمده فعالیتشان بر تحرکات ایران است.

پژوهشگاه اتحادیه خلیج عربی

تمرکز این پژوهشگاه بر اتحاد در جهان عرب و آسیای میانه و بعد از آن حضور در عرصه بین‌الملل می‌باشد و نیز اهداف این اتحادیه، حمایت از امنیت، ثبات و حمایت از جنبش‌های اقتصادی و همراهی سیاسی و تنش‌زدایی در منطقه و جهان به نفع منافع عربستان است.

تشکیل جلسات مداوم در جهت تفهیم شرایط و اولویت‌های منطقه خلیج و غربال محتوای فکری و فرهنگی و جلوگیری از رواج افکار مخالف وهابیت در کشورهای هدف، از مهم‌ترین برنامه‌های اتحادیه است. از دیگر برنامه‌ها، اشراف بر تحرکات سیاسی و امنیتی در منطقه می‌باشد.^۱

فصل هفتم: مؤسسات و احزاب دینی در عربستان (صفحه ۱۳۶)

نویسندگان در فصل هفتم، به استفاده راهبردی دولت سعودی از دین توسط مؤسسات دینی در عربستان می‌پردازند. مؤسسات در عربستان دو قسم هستند: رسمی و غیر رسمی.

مؤسسه‌های دینی رسمی: هیئت‌ها، شبکه‌ها و مؤسسه‌های رسمی هستند که جهت غلبه بر دیگر جریان‌ها به‌وجود آمدند. آل‌شیخ، ریاست قوه قضائیه و مؤسسات دینی را به‌عهده دارد. یکی از مؤسسات دینی، هیئت کبارالعلماء است که بارزترین

۱. همان، ص ۱۲۱.

شخصیت این هیئت، بن باز و محمد بن عثیمین بودند. این هیئت تمام تلاشش در امور دینی و اعتقادی است و در امور سیاسی دخالت نمی‌کند. این هیئت در سال ۱۹۷۱ میلادی تأسیس شد. این هیئت با تعداد محدودی از علما تشکیل شد. هیئت کبار به سبب داشتن منصب قضاوت، توانسته موقعیت ویژه‌ای را به دست آورد. هیئت کبار العلماء تنها مرجع این مؤسسه دینی نیستند؛ بلکه از مؤسسات دینی و قضایی چون هیئت امر به معروف، مجلس قضایی اعلی، دانشگاه‌های اسلامی و توابع مذهبی و خیریه که با هیئت کبار ارتباط دارند نیز می‌توان نام برد.^۱

پژوهشگران در ادامه، بحث احزاب عربستان را معرفی می‌کنند، آنها درباره حزب سروریه می‌نویسند: جریان سروری را نه می‌توان شاخه‌ای از اخوان المسلمین دانست و نه می‌توان جزو گروه‌های سلفی صرف به‌شمار آورد؛ بلکه باید این حزب را تلفیق اخوان و سلفی‌گری متعارف در عربستان دانست.

حزب سروریه قائل به دموکراسی، حقوق انسانی و... است و اعتراضاتی نسبت به نظام سعودی دارد؛ اما به دلیل ترس از رژیم، مواضع صریحی در قبال برخی از چالش‌های موجود در عربستان سعودی نشان نمی‌دهد.^۲

حزب جامی

دومین حزب وابسته به دولت، حزب جامی است. شخصی به نام محمد امان جامی به دفاع تمام‌قد از عملکرد نظام پرداخته و جریان جامیه را به راه انداخت. واقعیت این است که جریان جامیه جایگزین هیئت کبار می‌گردد؛ چراکه این هیئت جایگاه خود را به دلیل مشروعیت دادن به دعوت عربستان از نظامیان آمریکا و نیز مرگ دو نفر از چهره‌های ممتاز خود از دست داده است. هرچند این جریان منسوب به محمد امان جامی است؛ اما در واقع باید ربیع هادی المدخلی را رهبر جامیه دانست.

۱. همان، ص ۱۴۴.

۲. همان، ص ۱۵۹.

جهیمان العتیبی

گروه دیگر جهیمان عتیبی است. آنها در سال ۱۹۷۹م، بر مکه مسلط شدند. تحت تأثیر افکار و عقاید ناصرالدین آلبانی بودند، ولی جماعت سلفی به مرور زمان تبدیل به حرکت سیاسی اجتماعی شدند. آنها محمد قحطانی را مهدی می‌دانستند و ۱۷ روز، مسجدالحرام را تصرف کردند و برای مهدی ساختگی، بیعت گرفتند.

سازمان القاعده

حضور مجاهدان سلفی سعودی در جهاد افغانستان بر ضد شوروی، حرکت جهاد را گسترش داد. مجاهدان سلفی بعد از اینکه از افغانستان به عربستان بازگشتند، با توجه به افکار و عقاید سیاسی که در این مدت به دست آورده بودند، طلب حمایت آمریکا از عربستان را خلاف شرع دانستند و به طرد نظام سعودی پرداختند. تشکیلات القاعده توسط اسامه بن لادن و ایمن الظواهری اداره می‌شد، القاعده با هدف جهاد علیه دشمن اسلام به خصوص آمریکا شکل گرفت.

شیعیان

بر اساس برخی از آمارهای غیررسمی پانزده درصد از مردم عربستان شیعه هستند. جریان‌های اسلامی فعال در عربستان مواضع مختلفی در قبال شیعیان اتخاذ کرده‌اند. برخی قائل به تعامل بر اساس اصل شهروندی هستند، برخی تعامل بر اساس اسلام را قبول دارند و برخی دیگر شیعیان را تهدید حساب می‌کنند.

شیعیان در برخی از حرکت‌های اصلاحی در عربستان مشارکت داشته‌اند، رژیم سعودی سیاست چماق و هویج را در قبال شیعیان به کار برده است.

اسلامیون لیبرال

این تفکر از ۱۹۹۸ م شروع به فعالیت نمود و به اصلاح سیاسی همراه با اسلام دموکراسی دعوت کرده و قائل به وجود تلازم بین اصلاح سیاسی و دینی بودند. لیبرال‌ها و شیعیان ایجادکننده این تفکر بودند. مهم‌ترین شخصیت‌های این جریان،

عبدالعزيز قاسم، عبدالله حامد و حسن مالكي است.^۱

ليبرال‌ها و عمل سياسي

نويسندگان مؤسسه مصري، ليبرال‌ها را به دو دسته تقسيم مي‌کنند؛ برخي قائل به اصلاح اجتماعي‌اند و برخي ديگر به اصلاح سياسي اعتقاد دارند.

الف. اصلاحيون اجتماعي

اغلب آنها جداشده از بدنه دولت هستند که از حالت تقليد به حالت نقد، گرايش پيدا کردند، روزنامه الوطن و الرياض وابسته به همين طيف فکري مي‌باشند. آنان به جای اصلاح سياسي به دنبال اصلاح اجتماعي‌اند، چراکه معتقدند اصلاح سياسي در نبود اعتدال ديني و اجتماعي، عواقب بدی به دنبال دارد.

ب. اصلاحيون سياسي

شخصيت‌های مؤثر اين گروه، عبدالله حامد و عبدالعزيز قاسم هستند. آنان معتقدند اصلاح اجتماعي با وجود حکومت مقتدر حاصل مي‌شود.

مواضع انقلاب‌ها

نويسندگان مؤسسه مصري، مواضع انقلاب‌ها را به دو دسته، مواضع نسبت به مشارکت سياسي و مواضع انقلاب‌ها نسبت به نظام حاکم عربستان تقسيم مي‌کنند.^۲

مواضع نسبت به مشارکت سياسي

جريان‌های حاکم در عربستان متأثر از بهار عربي هستند و به سه دسته تقسيم مي‌شوند. گروهی به بهار عربي ايمان دارند، گروهی بهار عربي را نادرست مي‌دانند و گروه آخر معتقدند، ايجاد هرگونه قدرتي که مانع تسلط حاکم شود، بايد رد شود حتی اگر بهار عربي باشد.

۱. همان، ص ۱۶۳.

۲. همان، ص ۱۷۱.

مواضع نسبت به نظام حاکم عربستان

جریان‌ها از این جهت به گروه‌های مختلفی تقسیم می‌شوند: گروهی بر مشروعیت نظام تأکید دارند، گروهی دموکراسی را قبول دارند و گروهی دموکراسی را قبول ندارند و قائل به خشونت هستند.

خاتمه

مؤلفان مؤسسه مصری در خاتمه به تمایز اخوان المسلمین از دیگر جریان‌های سلفی در عربستان پرداخته و آینده اخوان را قبول لیبرال دموکراسی می‌دانند. آنها معتقد هستند مشکلات و موانع ایدئولوژی، اخوانی‌ها را دگرگون می‌کند و آنها را یا به سمت قبول دموکراسی جهت می‌دهد یا راه دیگری (اخوانی‌ها) غیر از دموکراسی انتخاب می‌کنند.

پژوهشگران بر این باورند که فرضیه دموکراسی اخوان المسلمین قوی‌تر از انتخاب مسیر دیگری است؛ اما دموکراسی اخوانی‌ها، انتخابات و شوری است که در مسیر دین و آرمان‌های دینی قرار دارد.

پژوهشگران در ادامه به اختلاف نظر بین اخوانی‌ها با دیگر سلفی‌های عربستان پرداخته و می‌نویسند: سلفیه با اخوان، تفاوت‌های زیادی دارد تا آنجا که به تکفیر یکدیگر پرداخته‌اند. علمای سلفیه، فتاوی‌ی زیادی، مبنی بر رد کردن اخوان بیان نموده‌اند. در این میان، نظرات آلبانی، مفتی اعظم سلفی در رد اسلام اخوانی‌ها حائز اهمیت است.